

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА

Людмила Сергіївна ЗУБЦОВА,

*старший судовий експерт сектору
почеркознавчих досліджень Харківського науково-
дослідного експертно-криміналістичного центру*

Останнім часом експертна практика показує, що знижується кількість призначень судами або слідчими органів внутрішніх справ України судово-технічних експертиз документів під час розслідування злочинів, пов'язаних з підrobкою грошових знаків України. Це пов'язано з декількома проблемами, одна з яких, це те, що слідчі органи були під час реформування діяльності МВС України в більшості укомплектовані молодими співробітниками поліції, які в своїй практичній роботі можуть стикнутися з деякими проблемними питаннями під час розслідування злочинів, пов'язаних з підrobкою грошових знаків України та інших держав. Як показало опитування молодих співробітників слідчих підрозділів Національної поліції, труднощі виникають під час огляду місць подій при розслідуванні злочинів, пов'язаних з підrobкою грошових знаків. Виникає необхідність для більш кваліфікованого та професійного огляду, виявлення, фіксації, вилучення, упакування та збереження предметів та слідів, які мають доказове значення, запрошувати фахівця – спеціаліста криміналіста, який володіє знанням у способах підrobки грошових знаків та цінних паперів та для безпосереднього виявлення, фіксації, вилучення, упакування та збереження об'єктів, які вилучаються.

Під час проведення окремих слідчих дій при розслідуванні кримінальних проваджень, пов'язаних з підrobкою грошових знаків України, слідчому важливо організувати взаємодію з експертно-криміналістичними підрозділами для отримання консультації з кваліфікованого та професійного огляду, виявлення, фіксації, вилучення, упакування та збереження предметів та слідів, які мають доказове значення.

Фальшивомонетництво у теперішній час залишається однією з серйозних проблем та відноситься до пріоритетних напрямків діяльності правоохоронних органів.

Слово «фальшивомонетництво» має походження від латинського «falsus», що означає «помилковий, хибний, підроблений» і «moneta» – «критерій, стандарт». Суспільна небезпека даного виду злочинів, очевидна і полягає в тому, що дане діяння посягає на основи фінансової стійкості та економічної безпеки України, встановлений порядок обігу грошових коштів, повноцінне функціонування різних ринкових інститутів держави.

Також, цей вид злочину відноситься до злочинів міжнародного характеру, бо він підриває кредитно-грошову систему та фінансову політику, спричиняє збитки інтересів інших держав світу. Зростаючі труднощі в економіці та розбалансованість споживчого ринку приводять до значного росту злочинності.

Певне занепокоєння викликають статистичні дані, що свідчать про постійне зростання в Україні кількості злочинів, пов'язаних з виготовленням та збутом підроблених грошових знаків, але відбувається значне зниження зареєстрованих кримінальних проваджень. Із зареєстрованих кримінальних проваджень до суду направляється все менша кількість проваджень. В Україні, у 2019 році з обігу вилучено на 40% менш фальшивих грошей, ніж у 2017-2018 роках.

Спостерігається безперервне удосконалення способів учинення фальшивомонетництва та зростання професійного рівня і кваліфікації злочинців, що вимагає належного науково-обґрунтованого інформаційного забезпечення слідчих і оперативних підрозділів, широкого використання спеціальних знань для виявлення та розслідування цієї категорії злочинів.

У ході вирішення питання про порушення кримінальних проваджень за фактом виявлення злочинної діяльності фальшивомонетників з початку розслідування і в процесі слідства виникають різноманітні і специфічні криміналістичні ситуації. Вдала оцінка цих ситуацій має важливе значення для орієнтації слідства на прийняття оптимальних процесуальних і криміналістичних рішень і вибір шляхів та засобів подальшого розслідування.

При розслідуванні вказаного состава злочину підлягають доведенню такі обставини:

- Чи був сам факт виготовлення підроблених грошей, цінних паперів з метою збуту, якщо так, то в якому розмірі і ким;
- Хто конкретно, в якій кількості, де і які грошові знаки або цінні папери підробляли;
- Можливі способи виготовлення;
- Які інструменти, сировину і матеріали використовувалися при підробці, хто був джерелом їх отримання;
- Місце зберігання підроблених грошей;
- Хто і яким чином здійснював збут підроблених грошей;
- Чи була обізнана особа, яка здійснювала збут, що дані грошові знаки (цінні папери) фальшиві;
- Загальних розмір збутих підроблених грошових знаків;

- Чи є особи, яким було достовірно відомо про скоєння або приготування до скоєння злочину, фактах підробки і збуту фальшивок, але вони не повідомили про це в правоохоронні органи;

- Можливі причини і умови, які сприяли вчиненню злочину.

Зрозуміло, що наведений перелік обставин підлягають доведенню, і він є приблизним. Будь-яке з обставин може бути більш детально вивчено, а перелік запитань доповнений в залежності від специфіки конкретного кримінального провадження. Перелічені обставини можуть бути встановлені за допомогою виконання наступних окремих слідчих дій.

Однією з важливих слідчих дій при розкритті та розслідуванні цього виду злочину є огляд підроблених грошових знаків (цінних паперів), оскільки самі підробки є речовими доказами по кримінальному провадженню. Огляд доцільно проводити із залученням фахівця, так як при описі самих грошових знаків (або цінних паперів) необхідне знання специфічних терміні і різних ознак. Сам грошовий знак повинен бути сфотографований і долучений до кримінального провадження. Огляд підроблених грошових знаків повинен включати до себе аналіз усіх елементів захисту грошових знаків, які вивчаються, колір, розмір та ін., зіставлення фальшивих зі справжніми банкнотами і з довідковими даними; необхідне застосування засобів криміналістичної техніки. При огляді грошових знаків, які викликали сумніви у своїй справжності, необхідно встановити ознаки, які вказують підробку, звернути увагу на матеріали з яких виготовлена банкнота, а також по можливості встановити пристосування, пристрої, технічні засоби, які могли при цьому використовуватися. Ця вся інформація потрібна слідчому, для встановлення джерела походження підроблених грошових знаків, а також при проведенні оглядів та обшуків.

Не виключена можливість виявлення на поверхні грошових знаків чи цінних паперів потожирових (невидимих) відбитків пальців. Такі сліди виявляються рідко, оскільки гроші проходять через багато рук. Крім того, досвідчені злочинці вживають заходи для того, щоб на виготовлених ними підроблених грошових знаках не залишалося відбитків пальців. Тому, грошові знаки чи цінні папери, які викликали сумніви у справжності, слід оглядати з дотриманням необхідних заходів безпеки, щоб не пошкодити наявні на них сліди рук і не залишити своїх відбитків пальців.

Сам огляд не може замінити проведення експертизи, відповідно, при складанні протоколу не можуть робитися висновки про походження підробленого грошового знаку.

Під час огляду паперових грошових знаків у протоколі повинні бути зазначені такі особливості як: номінал грошового знаку; номер, серія та рік випуску грошового знаку; властивості паперу – його щільність та колір; наявність водяних знаків, їх особливості та локалізація (або їх відсутність); особливості зображень на лицьовому та зворотному боці; наявність захисної сітки (або її відсутність), металізованої стрічки (або її відсутності) та інших можливих захисних ознак, їх особливості; наявність сторонніх (які не відносяться до зображення грошового знаку) поміток, слідів папілярних узорів, пошкоджень паперу та іншого, із зазначенням відповідно їх локалізації.

Найчастіше, підробку не відразу вдається розпізнати, внаслідок чого підроблені грошові знаки потрапляють в обіг на території України. У зв'язку з цим, особа, яка надає до сплати фальшивих грошовий знак, може і не бути злочинцем. Відповідно до ст.199 КПК, якщо все-таки існують підстави підозрювати затриманого в умисному збуті підроблених грошових знаків або ж їх виготовленні, то повинен бути проведений особистий обшук підозрюваного.

При проведенні обшуку, необхідно звернути увагу на зберігання підроблених грошових знаків та справжніх – зберігалися чи ті й з іншими разом або окремо. Окреме зберігання ставить під сумнів пояснення підозрюваного про те, що він міг отримати фальшиві гроші від третьої особи у вигляді решти при купівлі будь чого та він не розпізнав підробку. Результати особистого обшуку, а саме, кількість як справжніх так і підроблених грошових знаків вносяться до протоколу обшуку із зазначенням різноманітних індивідуальних ознак.

Під час розслідування цього виду злочину, частіше за все, можуть з'явитися підстави проведення обшуку, як за місцем проживання, так і за місцем роботи підозрюваного, а так само інших місць (об'єктів), що належать йому або його родичам. При проведенні обшуку, проводиться пошук наступних речових доказів:

- підроблені грошові знаки, а також справжні грошові знаки, які використовувалися для виготовлення фальшивих;
- різноманітні пластини, кліше, нумератори, літографські камені, валики для прокатування, типографські літери та набори, принтери, сканери, персональні комп'ютери, різноманітне поліграфічне обладнання, гравіювальні інструменти та копіювальна-розмножувальна техніка;
- нарізаний по формату грошових знаків папір;
- хімічні реактиви, розчинники, туш, лак, фарби, клей, кислоти;
- інформація, яка підтверджує злочинну діяльність, що знаходиться, як на паперових, так і на електронних носіях.

У силу специфіки злочинів, пов'язаних з підробленими грошовими знаками, обшук найчастіше здійснюється в якості невідкладної початкової слідчої дії, а вже після нього проводиться безпосередньо огляд місця події.

Під час огляду місця події виявляються сліди злочинної діяльності підозрюваного. Метою огляду місця події є не тільки виявлення, фіксація та вилучення слідів злочину, але й зробити, на підставі огляду місця злочину, достовірні висновки про злочинця та використання результатів огляду місця події у розкритті та розслідуванні всіх епізодів злочинної діяльності особи.

Особливі зусилля слідчих у процесі огляду місця події в справах про фальшивомонетництво повинні бути спрямовані на пошук комп'ютерної та копіювальної-розмножувальної техніки. Такий вид огляду проводиться за участі спеціаліста у галузі інформатики та обчислювальної техніки.

Для більш кваліфікованого та професійного огляду, виявлення, фіксації, вилучення, упакування та збереження предметів та слідів, які мають доказове значення, є потреба та необхідність на місце злочину запрошувати фахівця – спеціаліста криміналіста, який володіє знанням у

способах підробки грошових знаків і цінних паперів та для безпосереднього виявлення, фіксації, вилучення, упакування та збереження цих об'єктів.

Всі дії фахівця при огляді місця скоєння злочину освітлюються слідчим у протоколі. Коли фахівець доклав зусилля, необхідне для збереження об'єктів, треба зафіксувати їх загальний вигляд, описати у протоколі огляду місця події, сфотографувати та упакувати.

З метою виявлення у особи навичок до виготовлення фальшивих грошових знаків може бути проведено слідчий експеримент.

Судово-технічні експертизи по справам даної категорії проводяться судовими експертами науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України. Це обумовлено тим, що дослідження підроблених грошових знаків носить, як правило, комплексний характер, тобто, необхідне використання спеціальних знань не тільки експертів-криміналістів з технічної експертизи документів, але і експертів-криміналістів з експертизи матеріалів, речовин та виробів, та й фахівців інших галузей знань. Судова технічна експертиза документів до волі часто виступає в якості ефективного засобу встановлення обставин справи. Вона дозволяє використовувати у процесі розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень весь арсенал сучасних науково-технічних засобів і є основним каналом впровадження в судово-слідчу практику останніх досягнень науково-технічного прогресу.

Об'єкти, які надаються на експертне дослідження, повинні надаватися у тому вигляді, в якому вони були вилучені. Як показує практика, в першу чергу, необхідно встановити, чи не надходили раніше аналогічні грошові знаки. Також, має сенс призначення дактилоскопічних та трасологічних судових експертиз. Під час призначення судово-технічних експертиз документів у рамках кримінальних проваджень, пов'язаних з підробкою грошових знаків, слідчому важливо організувати взаємодію з експертно-криміналістичними підрозділами, спеціаліст-криміналіст допомагає слідчому не тільки виявити й професійно грамотно зафіксувати сліди злочину, але й встановити по цим слідам індивідуальні, неповторні, стійкі ознаки і властивості людини, що їх залишила, також наряддя злочину.

У процесі розслідування можуть виникнути питання, пов'язані не тільки з дослідженням різноманітних матеріалів (фарб, клею, тонерів, паперу та ін.), а також пристосувань та технічних засобів. У цьому разі, долучають не тільки судового експерта-хіміка, а також спеціаліста у сфері поліграфії. В залежності від обставин по конкретному кримінальному провадженню може бути призначені судові експертизи по іншим видам досліджень, наприклад, призначення судової біологічної експертизи (по виявленню ДНД-профілю, особи (або осіб), які були причетні до скоєнню злочину). З огляду на багатопрофільність і особливу специфіку досліджень, які проводяться при розслідуванні кримінальних проваджень, пов'язаних з фальшивомонетництвом, доцільний комплексний підхід до їх проведення. Відповідно, комплексне дослідження може проводитися фахівцями різного профілю, одночасно або послідовного у вигляді ряду експертиз.

Тільки комплексний підхід до рішення зазначених питань може сприяти найбільш повному експертному дослідженню грошових знаків, які викликали сумніви у своїй справжності. Експертизою матеріалів

документів установаються рід та вид (інша класифікаційна категорія) матеріалів, на яких і за допомогою яких виготовлявся грошовий знак та цінні папери (папір, барвники, клейкі речовини та інше), а також їх спільна (різна) родова (групова) належність.

Під час розслідування злочинів цієї категорії також можуть призначатися й такі судові експертизи: трасологічна (у разі виявлення та за необхідністю дослідження слідів людини, транспортних засобів, рельєфних зображень на різних виробках, частин предмета тощо), комп'ютерно-технічна (у разі виявлення комп'ютерно-технічних засобів, за допомогою яких, імовірно, виготовлялися фальшивки), почеркознавча (у разі виявлення рукописних чорнових записів).

Після виконання експертного дослідження судовим експертом виставляється картка з інформацією про підроблений грошовий (-і) знак (-и) до обласної картотеки, яка є частиною центральної картотеки підроблених грошових знаків та цінних паперів Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України під назвою «АРМ «ТДОД»». До 5-го числа кожного наступного місяця ця інформація (про підроблений грошовий (-і) знак (-и)) надається до центральної картотеки підроблених грошових знаків та цінних паперів ДНДЕКЦ МВС. Вказаний криміналістичний облік (його діяльність відповідає нормативним актам МВС України) має на меті об'єднати в собі інформацію про підроблені грошові знаки, які вилучалися з обігу зі всієї території України співробітниками різних правоохоронних органів. Слідчому судді або слідчому органів внутрішніх справ з метою отримання відповіді на питання: «Чи надходили раніше на дослідження грошові знаки, що мають з наданими на дослідження грошовими знаками загальне походження?» необхідно організувати перевірку грошового знаку за обліками підроблених грошових знаків.

У разі позитивного результату, слідчим, якій розслідує кримінальне провадження, необхідно надати в розпорядження судового експерта грошові знаки (по іншим кримінальним провадженням), які мають ймовірно спільне походження з наданим на дослідження грошовим знаком. Також, при зверненні до інформаційної картотеки, можна з'ясувати:

- чи досліджувалися раніше аналогічні грошові знаки;
- встановлена чи ні особа по справі з фальшивомонетництва;
- чи є в зареєстрованому переліку аналогічні за сукупністю певних ознак підроблені грошові знаки.